

УДК 37.091.12:62/64-056.45

Полей О.М.

**КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ
ДО РОБОТИ З ТЕХНІЧНО ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ**

В статті проведено аналіз результатів досліджень, присвячених сутності поняття "готовність", формуванню готовності до тієї чи іншої педагогічної діяльності, сутність психологічного змісту цієї категоріальної одиниці.

Ключові слова: *технічно обдаровані, мотиваційний, когнітивний, рефлексивно-оцінний та діяльнісно-практичний компоненти готовності майбутніх вчителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми.*

Актуальність проблеми дослідження. В умовах сьогодення необхідно створювати і відповідно впроваджувати в навчальний процес нові технології підготовки учителів, які б дозволяли майбутнім фахівцям розкривати і розвивати свій творчий потенціал. Такий педагог повинен нести у школу нові ідеї, нові підходи до роботи з дітьми. Щоб одні вчилися з бажанням, а інші – навчали з бажанням. Тому і учителю потрібно мати чітке бачення свого предмета і його ролі у формуванні й розвитку дитини, поповнювати свій запас дидактичних засобів, яким має володіти учитель при роботі з учнями. Підготовка до такої діяльності повинна мати зрозумілий кінцевий результат професійної готовності.

Технічна обдарованість – це високий рівень розвитку технічних здібностей, які характеризуються яскраво вираженими вміннями швидкого продукування технічних образів, їх комбінуванням, встановленням аналогій між ними, просторовим оперуванням, почуттям їх адекватності конкретним умовам за структурними, функціональними, технологічними, ергономічними, експлуатаційними та іншими ознаками, які пов'язані з об'єктивним, логічним оцінюванням технічних якостей та пізнавальною мотивацією до засвоєння і створення чогось нового. Під дитячою технічною творчістю розуміють творчу діяльність школярів у галузі техніки. Результатами такої діяльності можуть стати макети, моделі, найрізноманітніші технічні конструкції, інколи навіть малозрозумілі для дорослих.

Дослідження готовності розглядається як фундаментальна умова успішного виконання різної діяльності. Тому ми будемо розглядати готовність як продукт підготовки. Варто визнати, що складність вивчення шляхів і умов формування готовності до тієї чи іншої діяльності багато в чому обумовлена відсутністю єдиного тлумачення психологічного змісту поняття такої готовності.

У словнику В. Даля "готовність" визначається як "стан і властивість готового", а поняття "готовий" означає "той, хто зробив всі необхідні приготування, який приготувався до чого-небудь" [1, с. 387–388]. У словнику російської мови С. Ожегова поняття "готовність" тлумачиться як "згода зробити що-небудь", "стан, при якому все зроблено для чого-небудь" [2, с. 122].

У науковій літературі використовується поняття "психічна готовність" до діяльності. Встановлено, що будь-яка готовність складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) когнітивного, пізнавального; 2) емоційного; і 3) поведінкового [3, с. 112]. Однак більшість дослідників (В. Селіванов, С. Морозов, П. Підкасистий) під готовністю розуміють нерозривну єдність мотиваційних і процесуальних компонентів [4, с. 14]. Отже, сутність готовності до будь-якого виду діяльності полягає в єдності двох нерозривно пов'язаних компонентів: мотиваційного і процесуального.

Як стверджують М. Дьяченко і Л. Кандилович, психологічна готовність є істотною передумовою ціленаправленої діяльності, її регуляції, стійкості й ефективності. Вона дозволяє людині успішно виконувати свої обов'язки з найбільшим ефектом, при цьому використовуючи свої знання, досвід, особистісні якості, зберігаючи самоконтроль і перебудовуючи свою діяльність при появі непередбачених обставин. Розглядаючи готовність як стійку характеристику особистості, яка складається з таких компонентів: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оціночний [4].

У педагогіці під час дослідження проблеми готовності акцентується увага на виявленні факторів і умов, дидактичних і виховних засобів, що дають змогу керувати становленням і розвитком учителя [5].

Так, у дослідженнях психологів (Л. Виготського, О. Леонтьєва, Б. Теплова) йде мова про те, що готовність є особливим психологічним станом особистості на стадії її зорієнтованості на активну дію, що ґрунтується на базі особистісного інтересу [6].

М. Дьяченко, О. Леонтьєв, В. Сластьонін вважають, що готовність формується і виявляється в процесі діяльності. Дослідження проводилися у напрямі вивчення феномена готовності до професійної діяльності.

В. Моляко поняття "готовність до праці" визначає як складне особистісне утворення, багатокомпонентну систему, сукупність компонентів якої надає особистості змогу виконувати конкретну роботу. Він виділяє професійний, допрофесійний, непрофесійний рівні готовності до праці [7].

А. Линенко готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності розглядає як інтегроване особистісне утворення, що характеризується обраною прогнозованою активністю особистості під час

підготовки і введення в діяльність. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності дає можливість упевнено почуватись на місці учителя, швидше адаптуватися до шкільних умов, успішно розв'язувати складні завдання навчально-виховної роботи, вивчати особистісні риси та властивості учнів, визначати оптимальні засоби педагогічного впливу, глибоко аналізувати результати своєї діяльності, справлятися з емоційними, фізичними навантаженнями, оптимально будувати стосунки зі школярами [8].

Прийнято вважати, що компонентами готовності особистості до діяльності є ставлення до діяльності або настанова (для ситуаційної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички та вміння їхнього практичного використання. Тому найчастіше виділяють такі компоненти готовності, як мотиваційний, змістовий і операційний [9].

В. Моляко наголошує, що основними психологічними компонентами готовності до трудової діяльності як стійкої характеристики особи є знання, уміння, навички, мотиви діяльності [10].

Аналіз досліджень проблеми готовності до майбутньої професійної діяльності дозволяє говорити про те, що готовність до того чи іншого виду діяльності є особистісною рисою, інтегральним вираженням усіх підструктур особистості. Готовність має структурну будову і носить багаторівневий характер.

М. Дьяченко, Л. Кандибович відзначають, що до складу готовності входять такі компоненти [11]:

- мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші достатньо стійкі професійні мотиви);
- орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості);
- операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення.);
- вольовий (самоконтроль, уміння керувати діями, з яких складається виконання трудових обов'язків);
- оцінювальний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним трудовим зразкам).

Достатня виразність цих компонентів і їх цілісної єдності – показник високого рівня професійної психологічної готовності спеціаліста до праці, його активності, самостійності, творчості [11].

Дослідження Т. Воронової присвячене підготовці учителя до педагогічної діяльності з обдарованими молодшими учнями. Зміст і структура досліджуваної професійної готовності студентів розглядається автором: а) як інтегральне уміння учителя педагогічно думати і діяти у процесі взаємодії з обдарованими учнями; б) як особливий стан особистості, який виявляється у якісних характеристиках її направленості, свідомості, стилю мислення, громадській професійній позиції; в) як здібність до рефлексивного керування, яке ставить учителя в позицію суб'єкта пізнання і вимагає розробки спеціальних планів-програм професійної самореалізації; г) як визначений рівень загальнопрофесійної готовності випускників педагогічного вишу, яка характеризується наявністю професійно-педагогічної направленості, глибоких психолого-педагогічних знань, сформованістю професійних умінь; д) як складну психологічну освіту, що складається з себе різних компонентів, як інтегральна характеристика особистості; е) як установку на диференціацію педагогічної діяльності у зв'язку зі спеціальною роботою з обдарованими молодшими учнями [12, с. 9–10].

Проведений аналіз досліджень, присвячених формуванню готовності до тієї чи іншої педагогічної діяльності, сутність психологічного змісту цієї категорії дозволили сформулювати такі визначення: готовність до педагогічної діяльності, того чи іншого її виду – це інтегральна освіта, яка складається з професійно значущих рис педагога, сукупності необхідних для цієї діяльності загальних і спеціальних знань, умінь, навичок і потреби в здійсненні цієї діяльності. Під педагогічними вміннями, як одного з компонентів, розуміємо синтез психолого-педагогічних і предметно-специфічних знань, розумових і практичних дій, які направлені на здійснення педагогом своїх функцій.

Упродовж тривалого часу підготовки вчителя трудового навчання використовувалися різноманітні методики формування відповідного спеціаліста. Але основою більшості з них було моделювання не дидактичного процесу діяльності зазначеного фахівця, а створення узагальненої моделі політехнічної діяльності робітника сучасного виробництва з подальшою її адаптацією до трудового політехнічного навчання школярів, а пізніше – до відповідної професійної підготовки вчителів у вищій школі [13, с. 38].

Крім того, традиційна система освіти готувала студентів в умовах, які були наявними на той час, і до приходу їх як вчителів трудового навчання в школу змінювалися, інколи суттєво. Такі підходи, на думку багатьох науковців, зокрема О. Коберника, В. Сидоренка, М. Скаткіна, Д. Тхоржевського, не могли повністю задовольнити суспільні запити в формуванні висококласних спеціалістів із трудового навчання, оскільки базувалися на традиційних підходах до системи освіти і не були скеровані на перспективу. Випускник вищої школи повинен виступати як носій творчого начала, а відповідно до цього мають змінитися вимоги до системи вищої педагогічної освіти. Система діяльності педагогічних університетів повинна мати проблемно-дослідницький характер діяльності [13, с. 38-39].

Отже, проаналізувавши всі вищерозглянуті компоненти і співставивши їх з готовністю до роботи з технічно обдарованими дітьми майбутнього вчителя трудового навчання у процесі вивчення спеціальних дисциплін, будемо розглядати готовність, як сукупність компонентів, спрямованих на педагогічну діяль-

ність, які проявляються у єдності мотиваційного, когнітивного, діяльнісно-практичного, рефлексивно-оцінного компонентів. Наш підхід до визначення готовності студентів університету, майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми заснований на розумінні її як інтегративного утворення, яке характеризується багатокомпонентною та багаторівневою структурою, основа якого складається з трьох компонентів: пізнавального, мотиваційного і емоційно-вольового.

Така готовність є складним інтегральним утворенням, яке містить крім загальних професійних необхідних якостей, такі специфічні компоненти, як позитивне ставлення до роботи з виявлення та розвитку обдарованостей учнів, і необхідні для цієї діяльності специфічні знання та уміння. А саме: обов'язково враховувати відомості про досягнення дитини у певній сфері діяльності. Цю інформацію можна отримати шляхом проведення деяких методів педагогічного і психологічного дослідження групи дітей певного віку, наприклад, тестування, анкетування й опитування, які проводяться з їхніми батьками та учителями. Дані дослідження дадуть можливість виявити саме той осередок дітей, з якими слід проводити поглиблені індивідуальні дослідження. Далі проводиться індивідуальне оцінювання творчого потенціалу дитини за допомогою різноманітних методик [14, с. 2-3].

Мотиваційний компонент готовності визначає відношення вчителя до роботи з обдарованими дітьми. Цей компонент сприяє розвитку різноманітних пізнавальних, професійних мотивів і інтересів майбутніх учителів, а саме: врахування індивідуальних потреб, інтересів і схильностей учнів; створення високої особистісної зацікавленості; формування потреби в підвищенні своєї професійної підготовки, потреби у професійно-особистісному і творчому зростанні, бажанні самоудосконалюватися. Вищезазначене реалізується за допомогою широкого спектра педагогічних прийомів і методів, зокрема, авторських програм, індивідуальних занять-консультацій, різнобічних програм спецкурсів та ін. [15, с. 43-45].

До ціннісно-мотиваційної сфери відносимо також творчу спрямованість особистості майбутнього учителя, його прагнення до інновацій у педагогічному процесі, почуття нового, здібність до взаємодії у творчому процесі з обдарованими дітьми, прагнення до постійного самовдосконалення та подальшого здобуття спеціальних знань [15, с. 43-45].

Пізнавальний компонент готовності студентів до роботи з обдарованими дітьми містить у собі сукупність необхідних для такого виду діяльності інтегрованих знань, оволодіння уміннями і навичками. Поділяючи точку зору В. Сластьоніна, під терміном "педагогічні уміння" розуміємо синтез теоретико-методологічних, методичних і практичних знань, розумових і практичних дій, спрямованих на здійснення педагогами своїх функцій у педагогічному процесі, і вважаємо важливим компонентом готовності.

Емоційно-вольовий компонент передбачає виховання цілеспрямованості, наполегливості, працьовитості, впевненості в собі, самоорганізації, самоконтролю, уміння долати труднощі, перешкоди, які виникають у процесі розв'язання різноманітних проблем і ситуацій у професійній діяльності педагога, доброзичливість, чуйність, уміння відчувати потреби й інтереси дітей; виявляти жвавість, активність, мати почуття гумору [15, с. 43-45].

Позитивне ставлення до такого виду педагогічної діяльності як робота з технічно обдарованими дітьми, є найбільш значущим і визначальним компонентом готовності. Цей компонент, як і інші, утворюють у своїй єдності готовність до виявлення і подальшого розвитку технічної обдарованості, що є, у свою чергу, теж складним утворенням. Воно містить в собі усвідомлення значущості і необхідності виявлення і розвитку технічної обдарованості учнів як свого професійного обов'язку, інтересу до такого виду педагогічної діяльності, прагнення до його здійснення на високому рівні. Ці складові компоненту є основними, бо визначають сутність позитивного ставлення студентів університету, майбутніх учителів до педагогічної діяльності.

Реалізація такого підходу до роботи з технічно обдарованими дітьми неможлива без сформованості в майбутніх учителів інших компонентів цієї готовності – знань і умінь. Окреслене коло знань і умінь є необхідним і достатнім для успішної роботи учителя на початку самостійної трудової діяльності, основою для подальшого удосконалення своєї педагогічної майстерності.

Для оцінки готовності майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми в процесі вивчення спеціальних дисциплін виділимо такі компоненти: мотиваційний; когнітивний; діяльнісно-практичний; рефлексивно-оцінний.

Пропонуємо для мотиваційного компоненту застосовувати такі показники: інтерес до аспектів роботи з технічно обдарованими учнями, бажання працювати з такими дітьми.

Для когнітивного компоненту пропонуємо застосовувати такі показники: знання про обдарованість, види обдарованості, індивідуальні особливості, виявлення, діагностику та навчання технічно обдарованих учнів.

До діяльнісно-практичного компоненту відносимо такі показники: уміння розв'язувати технічні задачі, володіти методиками виявлення та діагностики технічно обдарованих учнів, уміння здійснювати диференціацію та індивідуалізацію їхнього навчання, використовувати новітні технології у роботі з технічно обдарованими учнями.

Для рефлексивно-оцінного компоненту пропонуємо застосовувати такі показники: самоаналіз і самооцінка власної діяльності, здібності до саморозвитку, самоосвіти, здібності до виконання самостійної роботи, самооцінка творчого потенціалу.

Серед основних показників готовності особистості майбутнього учителя трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми у зазначимо такі: професійна самосвідомість, об'єктивна самооцінка, інтерес до проблем обдарованих дітей, бажання працювати з ними; наявність достатнього об'єму теоретичних і методичних знань, які пов'язані з правильним вибором адекватних форм, методів та прийомів роботи з учнями і розумінням сутності завдань та змісту освіти; творчий підхід до виконання роботи вчителя: творчий конструкторський розум; технічна винахідливість; інтерес до техніки; вміння використовувати логічні принципи та закономірності; схильність до накопичення технічних знань про машини; вміння кодувати технічні образи за допомогою креслення; методичні знання: методів діагностики творчих здібностей, підбір форм, методів та алгоритмів роботи з обдарованими дітьми з вираховуванням особистісних рис; педагогічні вміння: працювати з професійно-педагогічними джерелами інформації; діагностичні вміння: проводити діагностування з визначення виду обдарованості, творчого потенціалу; комунікативні вміння: знаходити контакт, підтримувати продуктивне спілкування з обдарованими дітьми та їхніми близьким оточенням; виховні вміння: організувати позаурочні заходи, які направлені на розвиток і виховання учнів.

Таким чином, вищі навчальні заклади повинні приділяти увагу цілеспрямованій професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми. Тому, що важливою умовою розвитку обдарованості в учнів є наявність творчо розвиненого вчителя, підготовка якого вимагає нестандартного підходу з метою розвитку у нього обдарованостей та здібностей.

Використані джерела

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М. : Русский язык, 1981. – Т.2. – 779 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1994. – 816 с.
3. Селиванов В.И. Социальная активность и нравственно-волевое развитие студента / В.И. Селиванов // Вопросы психологии личности. – Рязань, 1973. – 181 с.
4. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко. – Минск: Изд-во Белорусского ун-та. – 175 с.
5. Линенко А.Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності / А.Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С. 125–132.
6. Теплова О.Ю. Формування готовності до творчої самореалізації майбутнього вчителя музики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 "Теорія та методика навчання музики та музичного виховання" / О.Ю. Теплова. – Рівне, 2001. – 20 с.
7. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – №1, 2, 3. – С. 3–5; С. 2–6; С. 2–10.
8. Линенко А.Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї / А.Ф. Линенко. – О. : ОКФА, 1995. – 80 с.
9. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / [Пехота О.М., Будак В.Д., Старева А.М. та ін.]; за ред. Зязюна І.А., Пехоти О.М. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
10. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – №1, 2, 3. – С. 3–5; С. 2–6; С. 2–10.
11. Дьяченко М.И. Психология высшей школы: учеб. пособие для вузов / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
12. Воронова Т.И. Подготовка учителя к педагогической деятельности с одарёнными младшими школьниками: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук: 13.00.08 / Т.И. Воронова. – М., 1995. – 16 с.
13. Мошчук В. Про готовність майбутніх учителів трудового навчання до роботи в школі за проектно-технологічною системою / В. Мошчук // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2008. – №5–6. – С. 38–41.
14. Розвиваємо обдарованість. Основні показники розвитку обдарованості / інтернет видання // завуч.urok.at.ua – 2011. – №7. – С. 2–3.
15. Слостенін В.А. Реформа школи и готовность учителя к профессиональной деятельности: вопросы методологии и теории / В.А. Слостенін, М.Я. Виленский // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 6. – С. 43–45.

Poletay E.

COMPONENTS OF FUTURE TEACHERS' LABOR TRAINING TO WORK WITH TECHNICALLY GIFTED CHILDREN

In this article, results of studies on the nature of the concept of "readiness", the formation of preparedness of an academic work, the nature of the psychological content of the categorical one.

Key words: *technically gifted motivational, cognitive, reflective, evaluative and action-practical components of future labor training teachers to work with technically gifted children.*

Стаття надійшла до редакції 07.10.2014